

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ - ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Μαντζούφας Γ. Παναγιώτης: “Ακαδημαϊκή ελευθερία”.
Θεσσαλονίκη, Σάκουλας, 1997.

Κ. ΣΤΑΜΑΤΗΣ*

Η διδακτορική διατριβή του Π. Μαντζούφα (γενν. 1966) αποτελεί ουσιαστική συμβολή στη διερεύνηση της οργάνωσης της ελληνικής ανώτατης παιδείας, στο πλαίσιο της συνταγματικής έννομης τάξης. Ο εύστοχος τρόπος γραφής και η ολοκληρωμένη καταγραφή της θεσμικής διάστασης της ανώτατης εκπαίδευσης στη χώρα μας προσφέρουν πλούσιο υλικό σε όσους αναγνώστες ενδιαφέρονται για τα πανεπιστημιακά πράγματα στη χώρα μας.

Ο συγγραφέας κρίνει ότι η ρηξικέλευθη μεταρρύθμιση που ο νόμος 1268/1982 επέφερε στην ανώτατη παιδεία στην Ελλάδα σηματοδοτεί το βασικό σημείο μετάβασης από ένα κατά βάση “φιλελεύθερο” σε ένα “λειτουργικό” πρότυπο Πανεπιστημίου. Στο πρώτο μέρος του έργου του καταπιάνεται ακριβώς με τη θεωρητική παρουσίαση αυτών των δύο ιδεοτύπων, καθώς και με μία συγκριτική επισκόπηση στη γαλλική και τη γερμανική εμπειρία, μαζί με μία ιστορική αναδρομή, στην εξέλιξη της ακαδημαϊκής ελευθερίας. Ο ίδιος θεωρεί την εξέλιξη αυτή θετική και ευλόγως.

Το –κατά την κάπως ασαφή έκφραση του συγγραφέα– “λειτουργικό” πρότυπο Πανεπιστημίου, στο σημείο της ωρίμανσής του, αναπτύσσεται σε δημοκρατικό και συμμετοχικό Πανεπιστήμιο. Αποτελεί δημόσιο ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα, με κρατική επιχορήγηση και διευρυνόμενη βάση εισόδου σε αυτό αποφοίτων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Διακρίνεται αφενός από στοιχειω-

---

* Κώστας Σταμάτης, Καθηγητής στο Νομικό Τμήμα του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

δώς δημοκρατικούς όρους στη λειτουργία της ακαδημαϊκής ζωής και στη διαχείριση των πανεπιστημιακών υποθέσεων. Και αφετέρου από την εμπλοκή των διακριτών ομάδων του Πανεπιστημίου (μελών του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού, φοιτητών και φοιτητριών, ειδικών κατηγοριών προσωπικού κ.λ.π.) σε αυτήν.

Οι εν λόγω θεσμικές πλέον πλευρές της ανώτατης παιδείας υπαγορεύθηκαν από ριζοσπαστικά αιτήματα εκδημοκρατισμού των ακαδημαϊκών λειτουργιών. Η ανάλυση του Π. Μαντζούφα καταδεικνύει επιτυχώς ότι το νόημά τους δεν είναι απλώς η καλύτερη δυνατή κατοχύρωση της ακαδημαϊκής ελευθερίας, καίτοι τούτο είναι ήδη κάτι το σημαντικό. Συνίσταται πολύ περισσότερο σε εξειδίκευση της δημοκρατικής αρχής, ως θεμελιώδους αρχής για την οργάνωση κάθε συλλογικού μορφώματος στο δημόσιο βίο της κοινωνίας. Η ακαδημαϊκή ελευθερία, ειδικότερα, δεν είναι απλώς ένα δικαίωμα αμυντικού χαρακτήρα, που κατατείνει σε προστασία του φορέα του έναντι του Κράτους, ώστε το τελευταίο να απέχει από παρεμβάσεις στην έρευνα και τη διδασκαλία.

Η εν λόγω κλασική φιλελεύθερη απαίτηση διατηρεί φυσικά την ισχύ και τη δικαιολόγησή της. Ωστόσο στην ιστορική φάση του κοινωνικού κράτους έχει καταστεί περισσότερο ουσιαστική, αφού η ίδια η άσκηση της ακαδημαϊκής ελευθερίας έχει κατοχυρωθεί με τη δυνατότητα των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας να καλλιεργούν την επιστήμη μέσα από συλλογική συνεργασία, επιστημονική (π.χ. σε επίπεδο Τομέα, Τμήματος, διατμηματικών συνεργασιών) και όχι μόνο διοικητική.

Η εν λόγω θέση του συγγραφέα είναι αξιοπρόσεκτη και διαισθανόμαστε καθημερινά τη σπουδαιότητά της μέσα στα πανεπιστημιακά Τμήματα. Η ίδια η παραγωγή επιστημονικού έργου και η περιρρέουσα ακαδημαϊκή ατμόσφαιρα όντως επηρεάζονται σημαντικά από την αυτοδιοίκηση και συμμετοχή των πανεπιστημιακών. Πρόκειται, κατά κάποιον τρόπο για εξωεπιστημονικές παραμέτρους ανάπτυξης της επιστήμης, οι οποίες ωστόσο αποβαίνουν εξαιρετικά κρίσιμες για την προαγωγή της επιστήμης καθεαυτή. Παρόμοιες οργανωτικές δομές διευκολύνουν την ανάπτυξη διεπιστημονικού πνεύματος, στην κατεύθυνση της ανάδειξης της βαθύτερης ενότητας ανάμεσα στις επιστήμες της Φύσης αφενός και του Ανθρώπου αφετέρου.

Ειδικά στη χώρα μας, πριν από την ευεργετική μεταρρύθμιση του 1982, το Πανεπιστήμιο ήταν οργανωμένο γύρω από το συμβολικά βεβαρημένο θεσμό της “έδρας”, έντονα προσωποποιημένο και με πρόδηλη εξουσιαστική επένδυση. Ο ιεραρχικός χαρακτήρας της πανεπιστημιακής δομής απέτρεπε την άνθηση κριτικής σκέψης και ουσιαστικού επιστημονικού διαλόγου. Η κατάσταση επιδεινωνόταν από το αναμφισβήτητο γεγονός ότι την περίοδο 1936-1974 το αυταρχικό πολιτικό κλίμα αντανάκλατο και εντός του Πανεπιστημίου. Ο θεσμικός αντικομμουνισμός του Κράτους συμπληρωνόταν από μία ασφυκτική ιδεολογική χειραγώγηση στην ίδια την καλλιέργεια των επιστημών, ιδίως μάλιστα των επιστημών του ανθρώπου.

Υπό το Σύνταγμα του 1952 η ακαδημαϊκή ελευθερία νοθευόταν από την υποχρέωση των πανεπιστημιακών να επιδεικνύουν “πίστη και αφοσίωση στα εθνικά ιδεώδη” και να προάγουν τα “ιδεώδη του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού”. Η καλλιέργεια της έρευνας και η διδασκαλία διακρινόταν έτσι σε “εθνικώς αποδεκτή” και σε “εθνικώς προδοτική”. Αναγινώσκοντας κανείς τις σχετικές σελίδες της διατριβής του Π. Μαντζούφα αποκομίζει την εντύπωση ότι έχουν παρέλθει ανεπιστρεπτί οι εποχές εκείνες. Ωστόσο παρόμοια αισιοδοξία θα ήταν μάλλον υπερβολική. Αρκεί να αναλογισθεί κανείς ότι μόλις πριν από λίγα χρόνια η χώρα μας στροβιλίστηκε σε μία εθνικιστική παραζάλη, όχι πολύ διαφορετική από τον κανόνα της θεσμικής εθνικοφροσύνης που ίσχυσε επί μισόν αιώνα μέχρι την πτώση της δικτατορίας. Δεν έλειψαν περιπτώσεις στις οποίες μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας λoidωρήθηκαν δημοσίως, από συναδέλφους τους μάλιστα, με το στίγμα του “προδότη του Έθνους”, μόνο και μόνο επειδή τόλμησαν να διαφωνήσουν με καιρίες-και ολέθριες-επιλογές εξωτερικής πολιτικής, που έγιναν από τις κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις του τόπου, με τη δημαγωγική υποστήριξη των μέσων μαζικής ενημέρωσης.

Ο Π. Μαντζούφας εκφράζει κάποια ανησυχία ως προς πιθανές παρερμηνείες του νοήματος της “επιστήμης” σχετικά με την ελεύθερη καλλιέργεια της επιστήμης, στο δεύτερο κεφάλαιο του δεύτερου μέρους. Η ανησυχία είναι δικαιολογημένη, αφού πικρές εμπειρίες του παρελθόντος υποδηλώνουν τους κινδύνους που καιροφυλακτούν από έναν αξιολογικώς χρωματισμένο ορισμό

της επιστήμης. Μπορούμε να εικάσουμε ότι παρόμοιος κίνδυνος π.χ. θα εγκλειόταν στη σκέψη η ελεύθερη καλλιέργεια της επιστήμης να νομιμοποιείται μονάχα στο μέτρο που συνάδει προς το “εθνικό συμφέρον”, όπως αυτό κατανοείται και κατασκευάζεται από τους κρατούντες. Για το λόγο αυτόν ο Π. Μαντζούφας, στην ερμηνεία της συνταγματικής επιταγής για ελεύθερη ανάπτυξη της επιστήμης, κλίνει υπέρ μιας “τυπικής” έννοιας της “επιστήμης”, ώστε αυτή να μην ταυτίζεται με την εκάστοτε κρατούσα επιστημολογική αντίληψη για το νόημα της επιστήμης.

Η ανησυχία αυτή είναι απολύτως κατανοητή και ιστορικά δικαιωμένη. Ωστόσο αυτό δεν επιτρέπεται να μας οδηγήσει σε μία αντίληψη επιστημολογικού σχετικισμού. Είναι αδύνατον να παραιτηθούμε από τη ρυθμιστική ιδέα που διαπνέει την καλλιέργεια κάθε επιστήμης, είτε της φύσης είτε του ανθρώπου. Η ιδέα αυτή επιτάσσει αφενός μία δέσμευση επιστημονικής ηθικής, που έγκειται στην αναζήτηση της αλήθειας και του ορθού. Αφετέρου την επίδειξη ανοχής απέναντι στα διαφορετικά αξιακά πρότυπα και τις επιστημονικές γνώμες των άλλων. Γίνεται φανερό, όμως, ότι η ιδέα αυτή είναι και η ίδια αξιακά φορτισμένη. Τούτο όμως είναι κάτι που η τυπική και αμιγώς διαδικαστική ερμηνευτική προσέγγιση της “επιστήμης”, εκ μέρους του συγγραφέα, δεν είναι σε θέση να αποτιμήσει, ακριβώς διότι παρόμοια προσέγγιση δυσκολεύεται να περιλάβει αξιακούς όρους στο εσωτερικό της.

Πιο εύστοχη είναι η θέση του συγγραφέα σχετικά με το καθήκον υπακοής στο Σύνταγμα. Ορθώς τονίζει ότι το καθήκον αυτό καθόλου δεν αφαιρεί από τον πανεπιστημιακό δάσκαλο το δικαίωμα να διαφωνεί με διατάξεις ή ακόμη και με θεμελιώδεις αρχές του εκάστοτε ισχύοντος Συντάγματος. Ο ίδιος θέτει εν τούτοις δύο εύλογες προϋποθέσεις: η κριτική πρέπει να ασκείται με τα φώτα της επιστήμης και εν πάση περιπτώσει να μην αρνείται την ισχύ του καταστατικού χάρτη της χώρας, ενόσω αυτός δεν αναθεωρείται. Στο σημείο αυτό φαίνεται αναγκαία, πάντως, μία διασαφήνιση. Έστω ότι κάποιος π.χ. συνταγματολόγος φρονεί ότι το ισχύον Σύνταγμα εμπεριέχει ορισμένες “αντισυνταγματικές” διατάξεις. Άποψη προβληματική, ασφαλώς, από άποψη επιστημονική. Άραγε το “καθήκον υπακοής στο Σύνταγμα” συνεπάγεται εν προκειμένω κάποιον περιορισμό της ακαδημαϊκής ελευθερίας του πανεπιστημιακού να πρεσβεύει παρόμοια άποψη; Πιστεύω πως ό-

χι και υποθέτω ότι ούτε και ο ίδιος ο Π. Μαντζούφας συμμερίζεται τη γνώμη αυτήν (βλ. σ. 225-6).

Ως προς την αυτοδιοίκηση των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων ο συγγραφέας κρίνει ορθώς ότι βασικές εκφάνσεις της είναι ο τρόπος συγκρότησης των πανεπιστημιακών οργάνων και ο τρόπος εκλογής του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού. Ζητήματα στα οποία ο συγγραφέας αφιερώνει εκτενείς αναπτύξεις στο δεύτερο μέρος της διατριβής. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμησή του, ότι η “αρχή της ομοιογένειας”- όπως έχει διαμορφωθεί στην ελληνική νομολογία-μεθερμηνεύει κατ’ ουσία την αρχή της αναλογικής ισότητας ως προς τη συμμετοχή διακριτών ομάδων προσωπικού και φοιτητών στα πανεπιστημιακά όργανα.

Το περισσότερο ενδιαφέρον, αλλά και πρωτότυπο, κεφάλαιο της διατριβής είναι οπωσδήποτε το πέμπτο και τελευταίο. Σε αυτό δοκιμάζεται -και εξέρχεται επιτυχώς από τη δοκιμασία- η κεντρική υπόθεση εργασίας που διήκει τη διατριβή. Το κανονιστικό περιεχόμενο της ακαδημαϊκής ελευθερίας περιλαμβάνει κατ’ αρχάς την παραδοσιακή φιλελεύθερη αρχή, ότι ο πανεπιστημιακός δικαιούται να διδάσκει και να ερευνά απαρεμπόδιστα από κρατικές παρεμβάσεις, εμφανείς ή αφανείς. Στο σημείο αυτό ίσως θα άξιζε ο συγγραφέας να ασχοληθεί ειδικότερα και με το θεσμό του πανεπιστημιακού ασύλου, στο βαθμό που και αυτός αποβλέπει ακριβώς στην κατοχύρωση της ελεύθερης διακίνησης ιδεών, στην ελεύθερη ανάπτυξη της επιστήμης.

Περαιτέρω ο συγγραφέας τονίζει emphaticά ότι το σύγχρονο νόημα της ακαδημαϊκής ελευθερίας συμπεριλαμβάνει και εγγυήσεις οργανωτικού χαρακτήρα, καθώς και το αίτημα για ισόρροπη σύμπραξη διαφορετικών ομάδων στα πανεπιστημιακά όργανα. Οι εγγυήσεις αυτές επιδιώκουν την ευρύτερη δυνατή, έμπρακτη διασφάλιση της ακαδημαϊκής ελευθερίας, καθώς και την εξισορρόπηση συμφερόντων μη ταυτόσημων κατ’ ανάγκην. Έτσι ο Π. Μαντζούφας καταλήγει στη βασική θέση, ότι οι εγγυήσεις οργανωτικού και διαδικαστικού χαρακτήρα καθιστούν περισσότερο ουσιαστική την ακαδημαϊκή ελευθερία, αλλά και την αυτοδιοίκηση του Πανεπιστημίου από τα ίδια του τα μέλη.

Το θεματικό εύρος της διατριβής διαλαμβάνει εξελίξεις στην ανώτατη παιδεία της χώρας μας μέχρι το 1996, κατά βάση. Αξιοσημείωτο είναι ότι έκτοτε έχουν μεσολαβήσει θεαματικές εξελίξεις

στα πανεπιστημιακά πράγματα. Όχι μονάχα νομοθετικές, αλλά εξελίξεις που συνδέονται με μία μεταβολή προδιαθέσεων και νοοτροπιών, μεταβολή που ενθαρρύνεται από την πολιτική εξουσία παντοιοτρόπως. Βεβαίως ο συγγραφέας δεν μπορούσε να προβλέψει παρόμοιες εξελίξεις, οι οποίες φέρνουν ολοταχώς το ελληνικό δημόσιο Πανεπιστήμιο σε μία τελείως διαφορετική τροχιά από αυτήν του “δημοκρατικού-συμμετοχικού” Πανεπιστημίου, για την οποία γίνεται λόγος στη διατριβή. Παρά ταύτα, αρκετά προμηνύματα είχαν προηγηθεί ήδη μέχρι το 1996¹, ιδίως με το νόμο 2083/1992.

Θα άξιζε τον κόπο ο συγγραφέας να είχε εγκύψει σε αυτά και, αν μη τι άλλο, να διερωτάτο μήπως η ανώτατη παιδεία στη χώρα μας οδεύει σε μία βαθιά μεταλλαγή των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων σε οιονεί δημόσιες επιχειρήσεις². Τόσο η περίφημη Λευκή Βίβλος για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και σχετική έκθεση του ΟΟΣΑ για την τριτοβάθμια παιδεία στη χώρα μας, και προ του 1996, τρόπον τινά είχαν προεξαγγείλει μεταρρυθμίσεις οι οποίες επρόκειτο να αρχίσουν να υλοποιούνται τα αμέσως επόμενα χρόνια.

Πολλές από αυτές τις μεταρρυθμίσεις ευρίσκονται ήδη σε εξέλιξη και είμαστε σε θέση, νομίζω, να αποτιμήσουμε κιόλας τη σφοδρότητα της θαλασσοταραχής στην οποία κλυδωνίζεται το σκάφος της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα³. Έχω λοιπόν τη γνώμη ότι, αντί ο συγγραφέας να προχωρήσει υπό τύπον επιμέτρου σε κριτική αποτίμηση προτάσεων -του Ιανουαρίου 1997- του ΥΠΕΠΘ σχετικά με την εκλογή του διδακτικού προσωπικού στα ΑΕΙ, θα ήταν προτιμότερο και πολύ πιο ουσιαστικό να προέβαινε σε μία προβολή στο μέλλον, ασχολούμενος με τα μεγάλα υπαρκτά προβλήματα που, κατά τα φαινόμενα, πρόκειται να ταλανίσουν το δημόσιο Πανεπιστήμιο αμέσως προσεχώς.

Ως προς το ειδικότερο θέμα της διατριβής, την ακαδημαϊκή ελευθερία, φοβούμαι ότι αυτή πρόκειται να δοκιμασθεί άσχημα, στο μέτρο που η χρηματοδότηση της ανώτατης παιδείας από το Κράτος παραχωρεί ζωτικό έδαφος στο ιδιωτικό κεφάλαιο και εν γένει στη λογική και την ηθική της αγοράς. Η δυνατότητα της έρευνας αλλοιώνεται και αυτή, υπό το βάρος πιέσεων που ασκούνται επί του Πανεπιστημίου εκ μέρους της αγοράς ή και εκ μέρους του ίδιου του Κράτους, αλλά και της ίδιας της Ευρωπαϊκής

Ένωσης, καθόσον προτιμούν έρευνα μονομερώς προσανατολισμένη στις περιβόητες “ανάγκες της αγοράς” και καθυποταγμένη στον –τιθέμενο εκτός συζητήσεως– στόχο να τονωθεί η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων.

Αλλά και η δημοκρατική αυτοδιοίκηση του Πανεπιστημίου κινδυνεύει να συρρικνωθεί, με τη μεταφορά ουσιαστικής ισχύος από συλλογικά πανεπιστημιακά όργανα σε ολιγομελείς ομάδες καθηγητών προκρίτων και μάνατζερς. Ακόμη και αν οι δημοκρατικές διαδικασίες που έχουν ήδη καθιερωθεί διατηρηθούν τύποις, φοβόμαστε ότι *το ουσιαστικό περιεχόμενο της ακαδημαϊκής ζωής θα αλλοιωθεί δραματικά, αφού αυτή θα ποδηγετείται από εξωακαδημαϊκά κριτήρια, πρωτίστως της αγοράς.*

Έχω την αίσθηση ότι η διατριβή, γοητευμένη από τις αδιαμφισβήτητες αρετές ενός δημόσιου, δημοκρατικού και συμμετοχικού Πανεπιστημίου, δεν κατάφερε να διείδει τις γοργά επερχόμενες εξελίξεις στις οποίες αναφέρθηκα εν τάχει αμέσως προηγούμενως. Ίσως διότι δεν είναι εμφανής στη διατριβή ένας στοχασμός πάνω στη βαθύτερη σύνδεση του Πανεπιστημίου προς την ευρύτερη αστική κοινωνία. Παρόμοια υπόθεση εργασίας, ωστόσο, θα ήταν σε θέση να κατανοήσει ακόμη και ευρύτερες νομοθετικές μεταβολές, σε τελευταία ανάλυση, υπό το πρίσμα αντίστοιχων -εν πολλοίς- μεταβολών στο κεφαλαιοκρατικό υπόβαθρο της κοινωνικής ζωής.

Αν είχε ακολουθηθεί παρόμοια υπόθεση εργασίας⁴, τότε θα είχε καταστεί ορατή η πρόσφατη μετατροπή του Πανεπιστημίου σε οιονεί επιχείρηση, *παρά τη διατήρηση των εξωτερικών γνωρισμάτων του Πανεπιστημίου της προηγούμενης περιόδου.* Αντί παρόμοιας θεωρήσεως, με όρους αναπαραγωγής της κοινωνίας εν συνόλω, η διατριβή αναφέρεται λακωνικά σε μία σχετικοποίηση της σχέσης Κράτους και κοινωνίας, η οποία όμως αφήνεται αδιευκρίνιστη και χρονικά και κυρίως θεματικά. Η μη αναφορά της διατριβής στα ανωτέρω ζητήματα επάδυνου επαναπροσανατολισμού της γενικής φυσιογνωμίας των ΑΕΙ στη χώρα μας καθόλου δεν μειώνει την επιστημονική αξία του συνθετικού αυτού έργου. Άλλωστε πρόκειται για διατριβή συνταγματικού δικαίου και ως τέτοια το τελικό αποτέλεσμά της είναι αναμφίβολα υψηλού επιπέδου. Εν κατακλείδι, πρόκειται για έργο αξιόλογο στο περιεχόμενό του, αλλά και ιδιαίτερος επιμελημένο μορφολογικά, που αξίζει να διαβασθεί από όσους συνεχίζουν να πιστεύουν στην α-

νάγκη διατήρησης της δημοκρατικής δομής του Πανεπιστημίου.

Σημειώσεις

1. Εντελώς ενδεικτικά βλ. το άρθρο μου “Το σύγχρονο Πανεπιστήμιο μεταξύ αιχμαλωσίας και αυτονομίας”, εφημερίδα *Η Εποχή*, 1 Νοεμβρίου 1992.
2. Επ’ αυτού βλ. ιδίως τη διεισδυτική μελέτη του Σταύρου Μαυρουδέα, “Πανεπιστήμιο και Καπιταλισμός”, επιθεώρηση *Ουτοπία*, αρ. 18, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1995, σ. 87-109, ιδίως σ. 99 επ., όπου γίνεται λόγος για “επιχειρηματικό” Πανεπιστήμιο.
3. Βλ. προχείρως το άρθρο μου, “Απορρύθμιση της ανώτατης παιδείας”, εφημερίδα *Η Εποχή*, 6 Δεκεμβρίου 1998. Επίσης την εκτενή συνέντευξη του Νίκου Πετραλιά, “Οι “μεταρρυθμίσεις” απορρυθμίζουν το Δημόσιο χαρακτήρα του Πανεπιστημίου”, επιθεώρηση *Αλφα*, αρ. 34, Νοέμβριος 1998, σ. 24-29.
4. Όπως συμβαίνει, αντιθέτως, στην προαναφερόμενη μελέτη του Στ. Μαυρουδέα, την οποία ο Π. Μαντζούφας ατυχώς αγνοεί. Πρβλ. και την ενδιαφέρουσα μελέτη του Γιάννη Μηλιού, *Εκπαίδευση και εξουσία*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 1993.

Λόης Λαμπριανίδης, “Περιφερειακά Πανεπιστήμια στην Ελλάδα: από το αίτημα για στρατόπεδα νεοσυλλέκτων στο αίτημα για περιφερειακά πανεπιστήμια”, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1993

Π. Μ. ΔΕΛΛΑΔΕΤΣΙΜΑΣ*

Θα μπορούσε κανείς να ισχυρισθεί ότι η περιφερειακή πολιτική στην Ελλάδα έχει δύο όψεις. Η πρώτη η καθαρά τυπική, που συμπεριλαμβάνει ολόκληρο το φάσμα μέτρων σχεδίων και προ-

---

* Παύλος Μ. Δελαδέτσιμας, Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου